

כתב עת אמנותי יוצא דופן בצורתו ובתוכנו הופיע בברלין – בעברית וביידיש לפני 70 שנה

רמון = מילגרוים

מנוחה גלבוה

זאת, השירה הובאה במקור, משום ראייה נבונה ששירה מקורית חשובה יותר משירה מתורגמת וקיימות בעיות בתרגום שירה.

האמנות ב"רמון" וב"מילגרוים"

כאמור, ההדגש בחוברות הוא על הצד האמנותי. ואכן, המחצית הראשונה של כל חוברת מוקדשת לאמנות הציור. המאמר הראשון הפותח את "רמון" א' ו"מילגרוים" א', הוא מאמר מקיף של רחל ווישיניצער-ברנשטיין על האמנות המודרנית. המאמר הוא בעל אופי מדעי ולצד הדברים מובאים ציורים הממחישים ומדגימים את הצד התיאורטי. חלק מן הציורים הם של א. ביהם ואתרים של יששכר-בער ריבאק. רוב הציורים הם מראשית המאה (בעיקר עד 1917), כלומר ציורים מודרניים של התקופה (1922-1924). מאמר מעניין נוסף הוא על סזאן, המלווה ביצירותיו. את המאמר כתב יוליוס מאיר ג'רפה. מאמר אחר בעל אופי אישי הוא על ליאונרדו ד'וינצ'י שנכתב ע"י אלגה פוןזר [פובנר] שץ (חוברת ד').

ההיבט האמנותי-ציורי מודגש אולי בזכות מימונתה הרבה של העורכת בתחום האמנות. כראש חוברות ב', מצוי מאמר על ה"ציור של ימי הביניים וההווה" מאת פרופ' פרנץ לנסברגר. המאמר מלווה בציורים מן המאה ה-13 וה-14, כדוגמאות מובהקות לאמנות הקדומה שמקבלת דברים בשלמות "ובתמימות", כעוד שבעת המודרנית אין קבלה אוטומטית של המציאות ומובעים באמנות הציור החיפושים אחר השקפת העולם.

מאמר מעניין נוסף וגדול בתחום האמנות הוא "תמונות האדם באמנות שבימינו" מאת ד"ר גבריאל מאצינסקי, שאותו מלוים דיוקנאות אישים כמו דוד פרישמן, רנואר וכן ציור "תמונת אשה" (1921) מאת ברלווי. כמו כן מצוי מאמר מאת ר. ענבר על ההיסטוריה של הגרפיקה. בין הדוגמאות הרבות מצויה קריקטורה מעניינת של אדולף פֶרְמֶיה מאת דוֹמֶיה. מאמר נוסף על "התפתחות הגרפיקה החדשה" מאת הרמן שטרוק פורסם בפתח חוברת ד' (תרפ"ג).

מאמרים נוספים הם על "בית הכנסת במוהליב" (זכרונות) חתום בידי א.ל. (א.ל. ברלווי) ו"היהודים באמנות החדשה" – מאמר

אחד מכתבי העת המיוחדים ביותר, אולי אפילו יחיד במינו הוא "רמון", שהחל לצאת לאור בתרפ"ב (1922) בברלין.

ייחודו של כתב עת זה בשני תחומים. האחד – והוא העיקרי – וכותרת המשנה מעידה על כך ומכריזה: "מאסף עתי לאמנות ולספרות", כלומר שני תחומים, שהאחד אינו נהוג בכתבי העת העבריים והוא תחום האמנות (למעשה ציור, נגינה ותיאטרון). והאחר שהיה נהוג ברוב כתבי העת והוא תחום הספרות. גם תחום זה, שהיה כל כך נפוץ, הוא "אחר" ושונה מהמצוי במרבית כתבי העת. ועוד נחזור לעניין זה.

משום הנושאים המיוחדים של כתב עת זה, אמנות וספרות, היו לו גם עורכים נפרדים לכל נושא. את נושא האמנות ערכה רחל ווישיניצער-ברנשטיין ואת נושא הספרות ערכו ד"ר מ. ווישיניצער וברוך קרופניק, לימים קראו (חוברות א' ב') ומחוברת ג' הצטרף לעריכה במקום קרופניק משה קליינמן (חוברות ג' ו'). אותה חלוקה בין העורכים היתה ב"מילגרוים", חוברת שהופיעה ביידיש במקביל ל"רמון" העברי, שכן הוא יצא לאור בעברית וביידיש. השם ביידיש הוא תרגום השם "רמון".

עד אז יצאו כתבי עת רבים בעברית וכתבי עת רבים ביידיש, אך דומה שלא נודעה תופעה של אותו כתב עת בעברית וביידיש כאחד. "רמון" ו"מילגרוים" יצאו לאור בשנים תרפ"ב-תרפ"ד אחת לחודשיים. כריכתם גדושה בשלל צבעים על נייר מצויין. ציור הכריכה של שתי החוברות הראשונות בשתי השפות הוא של א. ביהם. פרט לזה כל חוברת הכילה עשרים וחמישה ציורים, חלקם בצבעים מלאים וחלקם בשחור לבן. עם חוברות ג', כנראה מסיבות כלכליות, יש שינוי בטיב הגיר ונתמעטו הציורים. גם הכריכה שונתה והציור עליה מכאן ואילך קטן ואינו מכסה את עמוד הכריכה כולו. הבדל אחד קיים בין חוברות "רמון" לחוברות "מילגרוים": בכל אחת מהן הספרות היא מקורית. אין תרגומי שירה עברית ליידיש ולהיפך, אין תרגומי שירה יידיש בחוברת העברית. החלק האמנותי, שהוא מרבית החוברות, משותף לשניהם. מאמרי ביקורת וסקירות שונות של אמנות ניתנים לתרגום משפה לשפה, ולעניות דעתי, הם ממילא תורגמו לעברית וכן ליידיש מכתבי יד בגרמנית. לעומת

שער החוברת הראשונה של "רמון" - צבעוניות מדהימה (וראה שער גיליון זה של "קשר")

"מילגרום" – המהדורה היידיית של "רמון". אף כאן, שערי החבורות הראשונות היו סטגוניים ביותר

הוא על דרך הסימבוליקה, "זוהי סימבוליקה של הניגודים בין האביב המשגשג והסתיו הבלה". כן קיימת גם השוואה לצי"כוב. על השפעת צי"כוב נאמר: "כמה מבליטה תמונה זו אצל תלמידי 'הבימה'!". תפקידה של "האם" מעוצב על ידי חנה רובינה. "כמחוטבת עומדת לפנינו אותה האם העבריה הנעלה, שכל נפשה מלאה אהבת קודש לשתי בנותיה ולבבה נגוע ומבקש דרכים להשלים בין האהבה והייסורים וכין חובת האם הקדושה". אחרי המאמר הגדול על "הבימה", שהוא יותר בבחינת "אנליזה" אמנותית, בא מאמר בשם "מגן דוד", מאת מ. גסטר, על מוצאו של הסמל היהודי הנודע.

המאמרים שנזכרו לעיל הופיעו גם בחוברות "מילגרום". בחוברת ג' העברית הופיעו קטעי זכרונות ומחשבות של ש"י איש-הנורוביץ מקיץ תרל"ח (1878), השנה שבה, למעשה, עבר לתנועת ההשכלה. עוד הוא מספר על קיץ תרמ"א (1881) בפטרבורג. אז הצטרף לקבוצת הסופרים "בבית הרידקציה" (המערכת) של ה"ראזסווייט". כן הוא מספר בקיצור על השנים תרמ"ג-ד, שבמהלכן תנועת ביל"ז כיוונה חלק מן התפישה הלאומית לצינונת ו"המליץ"

מיוחד לכבוד תערוכה אמנותית רוסית בכרלין (ב-1922). המאמרים מלווים ביצירות של ציירים ובתמונות ואיורים של בתים ופריטים הנזכרים בהם.

ראוי לציין שכל המאמרים נכתבו בידי מומחי אמנות יהודים. יתרה מזאת, גם כאשר המאמר כללי, הנטייה בהדגמות היא של ציורים שצוירו על יד ציירים יהודים ובנושאים יהודיים. ציור "כללי" הוכנס רק כאשר לא נמצאה הדגמה בקרב הציירים היהודיים.

ספרות ותיאטרון

החלקים של הספרות הם בעלי שני היבטים: ספרות יפה, בעיקר שירה, אך פה ושם גם סיפורים ומסות הגותיות רחבות וכן מסות על תיאטרון. רוב המאמרים תורגמו לידיש ופורסמו גם ב"מילגרום". בתחום השירה פורסם שירו של ש. בן-ציון – "סניטין", שלא תורגם – כמו גם השירים האחרים – לידיש. שירים נוספים שהופיעו ב"רמון": "רוח ערב" מאת יעקב פיכמן, "במקסם" מאת יעקב קופליביץ, וכן שירים משל יצחק קצנלסון, מרדכי גולדנברג, אביגדור המאירי-פירשטיין (שיר "משיח" וב"זרועות השמש"), א. פרסמן ואורי צבי גרינברג (קבוצת השירים "על דרכים במערב" שלימים כונסו ב"אימה גדולה וירח").

בין הסופרים שסיפוריהם פורסמו – יעקב שטיינברג ("על חוף הדסנה") וש"י עגנון ("יתום ואלמנה", ו"מעשה עזריאל משה שומר הספרים", שכונסו בכרך "אלו ואלו"). רחל פייגנברג תרמה ל"רמון" אגדה – "האילן החולה".

החלק המרתק מבחינה הגותית ומבחינת רמתו הגבוהה של "רמון" ו"מילגרום" הם המאמרים הספרותיים-תרבותיים.

קטע מעניין, כנראה מעבודת הדוקטורט של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, בשם "מוסר ויופי" (חוב' א) עוסק בהגדרות היופי. ברדיצ'בסקי אומר שאין להפריד כלל בין אמנות לחיים, שכן "בסיס אסתטי אחד משותף להם, הלא הוא הצורה" (ההדגשה במקור). הוא יוצא נגד ההפרדה בין מוסר ליופי, ייתכן בהשפעת ניטשה. המאמר לא תורגם לידיש ולא הופיע ב"מילגרום". מאמר נוסף שלא תורגם לידיש הוא מאת צבי וויסלבסקי "המחברת" (מאה שנה להולדת ד"ר י.ל. פינסקר). כותבי המאמרים הם מחשובי ההוגים כמו ברדיצ'בסקי וצבי וויסלבסקי שהוזכרו ד"ר יחזקאל קויפמן ודא. פרידמן – במאמר על קורולנקו. כאן אנו רואים את ההבדל בין "רמון" ו"מילגרום" בתחום הספרותי, בעוד שבתחום האמנותי החפיפה מוחלטת.

מאמר מרתק מופיע על "הבימה" ועל המחזות שהציג תיאטרון זה ברוסיה – "היהודי הנצחי" ו"הדיכוכ" (בהרגומו של ח.ג. ביאליק). כותב המאמר, א. פטקין, סבור שמוכרח היה לצמוח תיאטרון עברי אמנותי בתוך האטמוספירה האמנותית של הרחוב הרוסי-יהודי. פטקין רואה בשני מחזות אלה את גילוי פניה הפנימיים-עצמיים של "הבימה" בכל יופיים וזוהרם. המאמר על "הבימה" אינו רצוניה אלא ניתוח אמנותי של המחזות. הניתוח

כתב אז: "הלאה מגדלסון, הלאה סוקרטס האשכנזי!". יש להניח שהדברים נכתבו בהשפעת מאמרו של סמולנסקין "עת לטעת" ב"השחר".

ב"רמון" וב"מילגרוים" מצוי מכתב יפהפה של ביאליק בו הוא כותב על "הקדוש ישראל וקסר" ולאחר מכן מובאת אגדה של וקסר "הדמעה האחרונה" (מעשה), וכן "לשבעת הימים". עוד מופיע ב"רמון" ג' הסיפור של ש"י עגנון שהוזכר לעיל — "יתום ואלמנה". סיפור זה לא תורגם לידיש. סיפור נוסף של עגנון "מעשה עזריאל משה שומר הספרים" התפרסם בחוברת ד'. מאמר אחר, מאת משה קליינמן, הוא "ברכה לחוזה" — ברכות ליוכלו של ח.ג. ביאליק (חוברת ג'). מאלף הכינוי "חוזה" לביאליק. מאמר נוסף לכבוד ביאליק הוא משל שאול טשרניחובסקי — "ביאליק אמן הצורה". מאמרים של שמעון דוכנוב בתחום ההיסטוריה היהודית מצויים בחוברות אחרות. ובחזרה לתיאטרון.

מאמר מענין נוסף החדד למשבר התיאטרון העברי ברוסיה אומר: "העובדות מספרות דברים מחרידים. הן עומדות וצווחות: התיאטרון אבד" (חוברת ד'). עיקר המאמר מוקדש לתיאטרון היהודי הקאמרי במוסקוה, שבחר לו דרך חדשה, לא זו של וכטנגוב — מעין דרך של "סינתזה". קודם היה העיקר "הלך רוח". התיאטרון הקאמרי הלך לצד אחר, לצד האנליזה הפסיכולוגית של המחזה, להלך הנפש שבו. עוד אומר המחבר — ב.מ. — שאפילו סינתזה הם "שוכחים" לעשות. זאת ועוד. מובא ניתוח מחזה של ורכן והטענה היא שהמחזה הפך בתיאטרון ל- *Comedia del' Arte* קומוניסטי. זאת טענה חריפה מאוד. המסקנה: התיאטרון היהודי לא אבד אבל עובר עליו משבר קומוניסטי.

בחוברת האחרונה הופיע סיפור בשם "עינוי התקוה" מאת "הנסיך דע ליל'אדם" — שרקעו ימי הביניים והאינקוויזיציה. הוא תורגם מצרפתית בידי ד"ר חוה שפירא (היא היתה ידידה של דוד פרישמן).

ועוד בתחום התרגום: בחוברת הרביעית הופיע תרגום מספרו של הד"ר ברסטד "תולדות האמונות והדעות במצרים העתיקה". המתרגם — שאול טשרניחובסקי.

קו יהודי

לפנינו כתב עת מרתק ביופיו האמנותי-ציורי והספרותי-הגותי. הוא חורג מזמנו, נטול אידיאולוגיה, חובק שטחי אמנות רבים לא רק ציור והיסטוריה של הציור, גם מחשבה והיסטוריה של ההגות, ומאמרים בשטח התיאטרון והמוסיקה. בתחום הספרות יש רוחב מעניין, לא רק סיפורת ושירה, אלא גם מאמרי ביקורת ואגדות ומעל הכל, הקו היהודי הוא המכריע, הן ב"רמון" העברי והן ב"מילגרוים". בסך הכל הופיעו 6 חוברות בעברית וביידיש ובהן עשרות קטעי ספרות, מאמרים, ביקורות, ציורים ואיורים. יש לקוות שתימצא דרך להדפיס מחדש את החוברות בשתי השפות, ולפחות את חוברות "רמון" בעברית.

מאיורי שני העתונים. הדימון הופיע בכלם